

KOHANIMEDE MUUTUMINE JA JAHIMEESTE KOHANIMED VÕRUMAAL TREISI METSAS

EVAR SAAR

Annotatsioon. Artiklis uuritakse kohanime muutumist väikesel, aga küllalt rikkaliku kohanimistuga metsaalal. Uurimismaterjali on kogutud nii kirjalikest kui ka suulistest allikatest. Kirjalik materjal pärineb 19. ja 20. sajandi kaartidelt. Suulises kasutuses olevaid kohanimesid on kogutud 1996. ja 2003. aastal eakatelt põliselanikelt, kuid 2023. aastal ainult kohalikelt jahimeestelt. Artiklis esitatakse kogu leitud nimematerjal. Selgub, et kaarditegijate, maaharijate ja jahimeeste nimetamisvajadus on erinev. On vaadeldud, millise tempoga nimed muutuvad, kuidas olemasolevate nimede alusel moodustatakse uusi nimesid ning mida jahimehed ise arvavad enda kasutatud kohanimedest. Ka täiesti uute kohanime tekkimises tuuakse välja mõned kõige levinumad nimeandmispõhimõtted. Tegemist on Eestis esimese nimeteadusliku käsitlusega, milles uuritakse ühe professionaalse ala esindajate kohanimekasutust.

Võtmesõnad: jahimeeste kohanimed, kohanime muutumine, mikrotoponüümid, loodusnimed, viljelusnimed, teenimed, nimeandmispõhimõtted

1. Sissejuhatus

Kohanime muutumine on olnud läbi aegade oluline probleem ajaloo- teaduses, geograafias ja diakroonilises kohanimeuurimises. Iseseisva uurimisteenamana kehtestas selle nimeteaduses Terhi Ainiala (1997) väite- kirjaga, mis uuris kohanime muutumist kahes Soome külas 1794. aastast käesoleva ajani.

Ainiala eelkäijad Soomes, Rootsis, Taanis ja Saksamaal tegelesid peamiselt asulanime muutumise uurimisega, keskendudes enamasti nimedega toimunud keelelistele muutustele, harvem nende muutuste ühiskondlikele põhjustele. Ainiala haaras uuritava materjali hulka kõik

toponüümid kuni kõige väiksemate objektide nimedeni ja hakkas kasutama uut meetodit, mis sotsiolingvistika eeskujul sai nimeks sotsioonomastika. Nimede püsimisele ja muutumisele läheneti, pidades silmas seda, millised ühiskondlikud protsessid kaasa mängisid, kuidas need mõjutasid nimesid kasutanud kogukondi, milline oli nimeandja vaatepunkt jne. Sotsioonomastika sünnimaaks peetaksegi Soomet, kuid selle loojateks olid 1970. aastatel tegutsenud soomerootsi nimeuurijad (Ainiala 1997: 13). Soomes arenes kiiresti välja suund, kus uuritakse inimeste kohanimekasutust ja kohanime tundmist, võrreldes arvuliselt ja graafiliselt üksikisikute kasutuses olevat nimevara ning isikute nimereviire (Ainiala jt 2000).

Eestis on kohanime muutumise teema ja Ainiala meetodite rakendamisega tegelenud peamiselt Marit Alas (2008, 2012, 2015, 2016, 2024), kes on uurinud kohanime muutumist Saaremaal Pöides ja Virumaal Haljas, seades kõrvuti kahe geograafiliselt ja kultuuriliselt erineva rannikuala nimesüsteeme. Vetenime muutumise kohta on teinud huvipakkuvaid järeldusi Mariko Faster (2018: 35–37, 2020: 66). Tiina Laansalu, kes on uurinud nimesiiret (2018), on siinse artikli jaoks samuti oluline autor, sest just võrsnimed on jahimeeste kohanimistus kesksel kohal. Võrsnimed on sekundaarsed nimed, mis on moodustatud olemasolevate lähedal paiknevate nimede alusel.

Jahimeeste professionaalse toponüümika kohta õnnestus mul leida ainult ühe autori, Soome uurija Vesa Holmi magistritöö (2012). Töö põhjal on näha autori asjatundlikkus nii jahinduses kui ka onomastikas.

2. Uuritav ala, nimematerjali vanus, iseloom ja keelsus

Treisi mets on u 1700 hektari suurune kompaktne riigimetsamassiiv Võru vallas, mis enne mõisametsade riigistamist kuulus Vaabina mõisale (Urvaste kihelkond). Kagus piirab seda Mustjõgi Võru orundi soises põhjas (teisel pool oli Tsooru mõis, Rõuge khk), kirdes Matu oja ja põllud kunagise Kaagu karjamõisa maadel, põhjas raudtee, loodes Kurenurme, Keema ja Udsali küla talumaad (Vaabina mõis), edelas Antsla valla talumaad (Vana-Antsla mõis). Metsa reljeef on liigendatud Mustjõe oru lisaorgudest, kuid mida ligemale jõeale, seda tasasemaks ja soisemaks muutub metsamaa.

Analüüsitavad kohanimed pärinevad põhiliselt neljast ajajärgust: 1) 1815. aasta mõisakaart; 2) 1876. aasta mõisa metsakaart ja seda

täiendavad kaardid aastani 1929; 3) kohanimed 20. sajandi alguses sündinud keelejuhtidelt, kogutud 1996–2003; 4) kohanimed Sõmerpalu jahtkonna jahimeestelt (tähistatud initsiaalide ja sünniaastaga), kogutud 2023. aastal. Neljandas alarühmas on nii vanu kui ka hiljuti tekkinud nimesid, sest uurijana huvitas mind ka see, mida teavad Treisi metsa kohanimedest keskealsed ja nooremad jahimehed, milliseid nimesid vanemad jahimehed küll teavad, aga jahil olles eriti ei kasuta, ning millised nimed on need, mille omandamine päris algajatel toimub esimeses järjekorras.

Esimeses ja teises rühmas esinevad nimed on kirjalikud, vanas kirjaviiis ja häälduslikku tõlgendamist nõudvad. Kolmanda rühma nimed on täielikult võrukeelsed. Tänapäeva jahimeeste kasutatavate nimede hääldus (neljas rühm) on varieeruv: näiteks liigisõnade *tsiht* ~ *siht*, *tii* ~ *tee* jmt puhul muutub hääldus järjekindlalt eesti ühiskeele häälduse suunas ja nooremas põlvkonnas on see muutus peaaegu täielikult toimunud. Hämara algupärased nimed muutuvad rahvaetümoloogilise tõlgenduse abil lihtsamaks, nt kolmandas vältas hääldatud *Kirssi tsiht* > *Kirsi siht*. Kuid mõned lõuna-eesti hääldusjooned nimeses tunduvad atraktiivsed ja nendest ei loobu ka kõige nooremad jahimehed, näiteks ütlesid kõik küsitletud *Kapsta mast*, mitte eestipäraselt **Kapsa mast*.

Jahiterminite vahetumine kohanimeses ei juhtu samuti kergesti. Kuigi nooremad jahimehed kasutavad ajukahiks piiratud maa-ala kohta juba valdavalt eesti ühiskeele terminit *aju*, on ka tänapäevastes uustekkelistes kohanimeses kinnistunud vana lõuna-eesti ajukah termin *mast*, nt *Pilliroo mast*, *Allase-alune mast*. *Sõna mast* samatähenduslik vaste läti keeles on *masts*, tegemist ongi ainult Lõuna-Eestis tuntud läti laensõnaga. Läti keeles võib see tähendada ka kalapüügiloomust (sks *Fischzug*) (Vaba 1997: 133).

Selles juhtumises on näha kohanimeses esinevate sõnade erinevat käekäiku keelevahetuse või lähedase sugulaskeele baasile nivelleerumise tingimustes – keelt vahetanud ei pea tingimata vajalikuks rääkida kohastest uue keele sõnadega.¹ Seda esiteks tänu võimalusele, et kohanimi vaid tähistab kohta ja kasutaja ei pea rõhutama nimeelementide tähendust; teiseks sellepärast, et kui metsas kõneldakse jahilade piiramisest peamiselt sihtide ja mastide nimedega, siis ei sobitu keelevahetuses peale jäänud keele sõna *aju* süsteemi ja seda ei hakata kasutama.

¹ Kontrasti keelevahetuses toimuva põhisõnavara vahetumise ning substraatkeele kohanimeelementide pärandumise, sihtkeele sõnavara hulka ülevõtmise vahel on teoreetiliselt kirjeldanud Janne Saarikivi (2006: 289–290).

3. Metsa nime muutumine

Teadaolev vanim selle metsa nimi on *Alamõts*. Nimi pärineb Vaabina mõisa nimesüsteemist. Kohtade *alapool* (vro *alapuul*) või *mäelpool* (vro *mäelpuul*) 'ülevaalt' paiknemist hästi tunnetavas talupojakogukonnas oli selge, et oma mõisavald paikneb veelahkmel, keskosas on Karula kõrgustiku kuppelmaastik (ruumisuhtesõnade *ala-* ja *mäe-* kohta täpsemalt vt Saar 2008: 99–101, 2011: 13–15). *Alapool* võiks olla mõlemal pool, nii mõisavalla lääne- kui idaservas. Kuid ainult idaservas, Mustjõe piiril lõppes oma mõisa maa suure metsaga. Tänapäeva jahimehed ütlevad, et just Vaabina kandis elanud vanad jahimehed, näiteks Elmar Landson (1932–2006), kasutasid alati nime *Alamõts*. Üllatuseks nimetasid seda nime esimesena ka samast kandist pärit nooremad jahimehed, nt TT1979 ja MP1987².

Enamiku jahimeeste jaoks tähistab *Alamõts* tänapäeval kõnealuse metsamassiivi madalamat, Mustjõe orus paiknevat osa: *Muq läbi jää sadaminõ oll' Allmõtsan* 'minu läbi jää kukkumine oli Alamõtsas' (AR1959). *Ah et kogu mets oleks Alamõts? Ei tea...* (KS1979) Seega on nimi jäänud, kuid nimeobjekt kitsama ulatuse peale ümber mõtestatud.

Mõisametsade riigistamise ja Sõmerpalu metskonna moodustamise ajast pärineb kaardil kasutatud nimi *Vaabina mets* (ERA.T-3.24.1824, l 43). Seda tänapäeval suuliselt ei kasutata.

Metskonna sõjaeelisel algperioodil oli mets jagatud kaheks vahtkonnaks – Kurenurme ja Hõrimu. Sellele eelnenud mõisaajal oli Kurenurmes mõisa metsnik ja Hõrimul vaid metsavaht. Vastavalt on tänapäeval kasutusel nimi kogu metsa kohta *Kurõnurmõ mõts* / *Kurenurme mets*, mida kasutas nt ÜV1963. Seda nime eelistasid ka vahetult metsa ääres elanud vanad keelejuhid 2003. aastal.

Juba tsaariaja lõpul on metsa keskele ehitatud veel üks metsaametniku elukoht, esmakordselt kaardil nimetusega *Forstei* 'metsnikukoht' 1907. aastal (EAA.2072.9.729, l 1), kaardil nimega *Treisi* 1929. aastal (EAA.3724.4.1975k, l 1). Selle kohaga seoses on kogu metsa uueks nimeks kujunenud *Treisi mets* (vro *Treisi mõts*). Nime heale kinnistumisele on ehk aidanud kaasa, et seda nime saab kasutada elliptiliselt (liigisõna ära jättes) *Treisi* või *Treiss* ning käänata lühikese sisseütlevaga: (*läämi*) *Treissi*.

² Artiklis on 2023. aastal intervjuueeritud jahimeestele viidatud nimetähtede ja sünniaasta abil.

Noore metsanime Treisi aluseks on tõenäoliselt perekonnanimi Treis, mis pidi sattuma seosesse kohaga, kuhu mõis lasi hiljem rajada Treisi metsniku maja. Selle perekonnanime tõi Vaabina mõisavalda Vastse-Antslast pärit püttsepp Joosep Treis, kellel oli kaks poega: püttsepaametis jätkanud ja mõisas elanud Juhan ning noorem poeg Jaan. Soldatiks antud, kuid ajutiselt priipassi saanud Jaan Treisil (1830–1889) oli pere Vaabina vallas, naine Liisu (enne abielu *Kaak*) oli Haava külast (EAA.1270.1.846:22, 24, l 9, 11). Jaani poja Kaarli naise Mari neiupõlvenimi oli *Puura* (seos metsaäärse Ora taluga) (EAA.1270.1.870:179, l 483). Kaarli (*Kaarle*, *Karl*) Treis, sündinud 1861, oli 1885. aastal sulaseks Ora talu kõrval paiknevas Tamme talus (EAA.3379.1.1:127, l 118). 1894. aastal pani ta toime mingi raske kuriteo ja saadeti selle eest Siberisse (EAA.1270.1.846:3, l 3). See pidi olema juhtum, millest rahva seas räägiti. Kahjuks ei ole suulist pärimust säilinud. Kas metsnikukoha nime eelkäijaks sai püttsepatööga seotud koht (materjali ettevalmistamise plats metsas?) või hoopis Jaan või Kaarli Treisi kehvikuperedega seotud koht, sellest mingit pärimuslikku teavet tänapäeval säilinud ei ole. Vaabina valla nimejuhatajas 1902–1910 esineb *Tpeücu* (Treisi) juba elukohtade kohanime loendis (EAA.3336.1.37:2, l 1).

Esmalt metsnikukohale ja selle kaudu metsale uue nime tekkimise juhtum näitab, et ka suurte objektide nimed võivad kujuneda küllalt kiiresti ja 100–150 aastat hiljem ei pruugi esialgset nimetekke motiivi enam isegi rahvapärimuses leiduda.

4. Ülevaade kirjalike allikate nimedest

Rühm 1. Vanim kihistus. Vanima kihistuse andmed pärinevad 1815. aasta kaardilt (LVVA.6828.4.466, l 1 foolio III). Kaardinimede valikus on pandud rõhku vooluvete, soode ja heinamaade nimede kaardile kandmisele. Sarnaselt varasema, 17. sajandil alguse saanud kaardistustraditsiooniga on suurematel metsaaladel sõnaliselt kirjeldatud metsa omadusi. Kohtade paiknemist vt artikli kaardilt 1, kus nimede kirja-pildiks on tänapäevases kirjaviisis võrupärase häälduse rekonstruktsioon.

Metsaosad (nimega märgitud vaid kaardi põhjaosas):

Habsi Mets (tnp põlluala, selle lähedal eestiaegne Hapsi talu)

Kurre Nurme Laan (tnp kadunud)

Kurre perra Mets (tnp kadunud)

Vooluveed:

Die Schwarz Bach (Mustjõgi)

Tappus Oia (tnp am Matu oja, vana ojanimi püsis Venemaa ja
Nliidu kartograafias 20. sajandi keskpaigani)

Pöddra Hawa Oja (tnp Põdraoja)

Nurmoja (tnp am Maru oja)

Orrawa Oia (tnp am Tinu oja)

Sood:

Kurrae Soo (tnp Kurõssuu)

Kurrae Soo (tnp Tedre küüni mast)

Kurrae Soo (eelmisest edelas, tnp kindel nimi puudub)

Külma Lette Soo (tnp kadunud)

Heinamaad:

Kaspri Niet (tnp Kasprelakõ)

Palland Niet (tnp Palandu)

Warsa Kopli (niit Palandust läänes)

Werre Lette Nit (vrd Verilätte tsiht)

Küni Soo Nit (tnp Küünisuu)

Maaniet (tnp Maaniit)

Muud nimed:

Hoflage Kago (Kaagu)

Hörrimo Buschwächter (Hõrimu)

Kähri Org (tnp Kähriorg)

Kaardile on ilmselt kantud üksnes valik siis kasutuses olnud nimedest. Näiteks Kähriorg on Lindvaoru lisaorg, metsa kolm suuremat orgu Turbaorg, Soolikuorg ning Lindvaorg ei ole nimega tähistatud. Huvipakkuv on kiri *Kurrae soo* kolmes kohas – see on apellatiivilähedane nimi, mis tähistab tasast, maakasutuse seisukohast kõlbmatut sood. Tänapäeval on neist Kurõssuu nimega tuntud üks, kuid 1815. aasta kaardil leidub kolm samanimelist kohta. Kaardil on täies ulatuses näha *Krahvikraav*, Udsali ja Keema küla ning mõisa metsamaade vahele kaevatud kraav, mille kohta leidub 1927. aastal kogutud pärimus: *Vaabina mõisnik krahv Ilistrom oli lasnud mõisale kraavi ümber kaevata, millist metsades paiguti veelgi tunda ja Krahvi kraaviks nimetatakse*. EKLA, f 199, m 30, l 51 < Urvaste khk, Keema k, Hannikastõ t – A. Laurson < Karl Rehkli, 73 a (1927). 1792. aastal krahvi tiitli saanud Jakob Johann Igelström oli Vaabina mõisa

omanik aastatel 1773–1804. 2023. aasta välitööl räägiti lisaks: *Vanõmbaq meheq omma kõnõlnu, et ku orjaaigu tõsõlt puult kraavi kätte saadi, sõs sait mõisan pessä. Marjal käüti ja seenel, ku määnestki tarbõpuud oll' vaia* (ÜV1963). Tänapäeval võib Krahvikraavi ära tunda mõnes ilmekas kuiva põhjaga lõigus. See pole selline kohanimi, mille järgi orienteerutakse, vaid koht, mis tuntakse ära ja mille nimi tuleb meelde, kui sinna juhuslikult sattutakse.

Rühm 2. 1876. aasta kaart. Järgmine kaart, 1876. aasta Vaabina mõisa metsakaart (EAA.2072.9.730, l 1) esindab pärast mõisa talumaade kruntimist tekkinud situatsiooni. Maamõõtmine ja kaardialuse valmimine on toimunud 1865–1868. Metsas olevate heinamaatükkide kontuurid on varustatud talunimedega, millele need lahustükkidena kuuluvad (neid alljärgnev loend ei esita). Nendest ainult ühe talukoha, Kirssi kõrtsi nimi (1876 *Kiers*) on andnud püsiva kohanime *Kirssi tsiht* / *Kirsi siht*. Kaardil on näha ka tänapäevasega kokku langev metsasihtide suund, kuid risti läbi metsa kulgevaid sihte on esialgu veel poole hõredamalt kui hiljem. Pikisihte tänapäevase peasihi suunas ei ole siis veel üldse olnud. Mets sihtide vahel on jagatud nummerdatud lankideks (sks *Schlag*), nende nurgapunktid ei jookse kokku, enamiku lankide ühine omadus on see, et nende sihist sihini küündiv pikkus on umbes kuus korda pikem kui laius. Selle perioodi metsakorralduslik mõtlemine on eelistanud kujundada ja raiuda pikki lanke (vrd sks *lang* 'pikk', vrd Vaba 2023). Kohtade paiknemist vt käesoleva artikli kaardilt 1, kus nimede kirja-pildiks on tänapäevases kirjaviisis võrupärase häälduse rekonstruktsioon.

Metsaosad:

Kurrenurme laan (hiljem põllustatud ala 1920. aastate asundustaludega)

Kurrenurme perra mets (1815 *Kurre Perra Mets*)

Kuksi laan (1815 *Habsi Mets*, tnp põlluala)

Köldharre mets (tnp põllustatud; üks mitmest asundustalust sellel alal kandis nime *Kõltarõ* ~ *Kõltare*. Nimeelement *-harre* 'harude' on ümber tõlgendatud sõnaks *tare*)

Turbaorro Mõts (Turbaorg ise ei ole nimega tähistatud)

Lindwaorro Mõts (Lindvaorg ise ei ole nimega tähistatud)

Hõrrimo pälne mets (tnp on masti nimi Hõrimu ots)

Küüini soo allone mets

Sood:

Kurresoo rabba (1815 *Kurrae Soo*, tnp Kurõssuu)

Palland niedo allone soo (1815 *Kurrae soo*, tnp Tedre küüni mast)

Kurresoo rabba (1815 *Kurrae Soo*, tnp kindel nimi puudub)

Heinamaad:

Küüni soo Nied (1815 *Küni Soo Nit*, tnp Küünisuu)

Asustusnimed:

Kurrenurm (Kurenurme)

Kago (Kaagu)

Hõrrimo (Hõrimu)

Nagu näha, on 1876. aasta kaardil täiesti kadunud voluvete nimede esitamine ja peaaegu kadunud heinamaade nimede esitamine (viimast asendab talu nimi, mille juurde heinamaa kuulub). Ka orgude nimesid ei ole, küll aga on samuti talunimedega tähistatud orgude põhjas olevad kitsad heinamaaribad.

Rühm 2B. Hilisemate mõisakaartide täiendused. 1890. aastal valminud Vaabina mõisa ülevaatekaart sama 1865–1868 aluskaardi järgi (EAA.2469.1.740, l 1) esitab Treisi metsa alal needsamad nimed, mis esinevad 1876. aasta kaardil, kuid lisaks nendele veel kaks mõisale kuulunud heinamaa nime:

Kasperra lakke (1815 *Kaspri Niet*, tnp Kasprelakõ, kasutati niiduna 1980. aastateni)

Warsa Kopli niit (niit Treisi metsnikukoha ümber, 1815. aasta kaardil on *Warsa Kopli* teises kohas, tunduvalt kagu pool).

Kõige hilisem, 1929. aasta kaart, koopia Vaabina mõisa maareformi käigus tükeldamise plaanist (EAA.3724.4.1975k, l 1) sisaldab ootamatult palju heinamaade nimesid Treisi metsa edelapoolses osas. Need on:

Lahaspool (kadunud niit, Lahaspoolõsuu on sellest idas, Lahaspoolõtsiht läheb läbi)

Maaniit (1815 *Maaniet*, tnp Maaniit)

Vahtre laan (2003 Vahtrõlaanõ hainamaa, vrd Vahtrõlaanõ kraav)

Küüni soo (1815 *Küni Soo Nit*, tnp Küünisuu)

Suur aet (2003 Vinteriniit < pn)

Veikene aet (kadunud niit)

Sitikuars I (kadunud niit)

Sitikuars II (kadunud niit)

Verstakene I (kadunud niit)

Verstakene II (kadunud niit)

Saamuli niit (kadunud niit, võib olla veaga kirjpilt, sest kõrval

Kuningakopli talus elas Saavel (II välde), mitte Saamul)

Türgi niit (kadunud niit, kõrval oleva Türgi talu järgi)

Verilätte (1815 *Werre Lette Nit*, kadunud niit, vrd Verilätte tsiht)

Lindva org (tnp Lindvaorg).

Kaugemale kirde poole sellel kaardil üles kirjutatud mikrotoponüümid ei ulatu. Nendes nimedes on näha väga tugev elliptilisus. Sõna *lahaspuul* tähendab tüvest või pakust lõhestatud pakupoolikut; Võrumaa metsade kohanimesedes märgib see kohta, kust saadi eriliselt hästi lõhestuvat männitüve valgustuspirdude, laastukorvi vms tegemiseks. Seega hääbuv nimi *Lahaspoolõsuu* on tavaline kaheosaline soonimi, aga selle nime atribuut heinamaanimena on elliptiline. Elliptilised ehk liigisõnatud heinamaanimed on ka *Vahtrõlaan*, *Sitikuvars* 'koht, kus kasvavad sitiku ehk metsiku mustsõstra varred', *Verstakõnõ* 'sõnast *verst*' ja *Verilätte*. Nimed *Suuraet* ja *Väikeneae* sisaldavad Võrumaa heinamaanimedes esinevat liigisõna *aet* ~ *aetu*. Tõenäoliselt on see kujunenud seoses metsaheinamaa „ajamisega“ 'raadamise, võsa raiumisega' (Faster 2005: 103).

5. Suulisest kasutusest kogutud nimed 20. sajandil

1948. aastal on Linnamäe vallas, mille alla siis kuulus ka Vaabina, käinud kohanimesid kogumas H. Kerik. EKI kohanimekartoteegis leidub tema kogutud nimesedeleid Treisi metsa kohanimedega. Neid pole siiski väga palju, umbes tosin sedelit, peamiselt metsa kõige laiemalt tuntud kohanimedest, nt *Hõrimo t*, *Verilätte niit*, *Lindva org*, *Sooliku org*, *Treisi t*, *Turbaorg*, *Kuresoo*, *Kasprelage*, *Kõlltare* (KN: Urvaste, eki1).

Aastatel 1996–2003 minu kogutud nimed on saadud vanadelt keelejuhtidelt, kellest mõned olid olnud jahimehed, mõned ka metsavahid, aga kõigi jaoks ühine side Treisi metsaga seisnes eluaegses metsa naabruses elamises, heinamaadel käimises ja puude riiginormi ülestöötamises. Parimad metsakohanime teadjad olid Elfriede Veider (1914–2007), Bernhard Kerge (1914–2015), Aksel Varrik (1923–2010), Valter Puura (1922–2007) ja Leo Sarapuu (1919–2009). Kuna minu kogumistöö käis Eesti põhikaardi 1:20 000 tarbeks, siis esimene kogumiskäik 1996. aastal puudutas metsa põhja- ja idaosa. Teine kogumiskäik 2003. aastal puudutas

metsa lääne- ja lõunaosa ning oli esimesest palju tulemuslikum, sest olin kogenum ja sain fikseerida seni üles kirjutamata nimesid ka varem juba läbikäidud kaardilehtede ala jaoks.

Rühm 3. Treisi metsa kohanimed 1996. ja 2003. aasta välitöölt. Kohtade paiknemist vt käesoleva artikli kaardilt 2.

Asustus:

Kaagu (tühi küla metsa kirdeotsas)

Kõltarõ (kadunud asundustalu nimi kunagi sama nimega metsa-alal)

Kurenurme (küla metsa loodenurgas, ka metsavahikoht)

Treisi (metsavahikoht)

Hõrimu (metsavahikoht metsa edelaotsas)

Vooluveed:

Mustjõgi

Matu oja (talü järgi)

Põdraoja

Ora oja (veski ja talü järgi) / *Treisi oja*, am n Maru oja (talü järgi)

Vahtrõlaanõ kraav

Piirikraav, am n Tinu oja (talü järgi)

Ristisihid:

Raudtii tsiht / *Baraki tsiht*

Kolmõkõõ tsiht

Kurõssuu tsiht (soonime järgi)

Turbaoru tsiht (orunime järgi)

Kirssi tsiht (Kirssi talü heinamaa järgi)

Piiritsiht / *Ora tii* (Ora veski järgi)

Lindvaoru tsiht (orunime järgi)

Verilätte tsiht (allika- ja niidunime järgi)

Mõtusmäe tsiht (mäenime järgi)

Vargatsiht (sihi otsa lähedal Mustjõel sillakoht Vargasild)

Maaniidü tsiht (niidunime järgi) / *Lepplaanõ tsiht*

Lahaspoolõtsiht (soo- ja niidunime järgi)

Kuusõtsiht

Pikisihid ja teed:

Päätsiht

Alatii

Tupikutsiht
 Orud ja mäed:
Turbaorg
Soolikuorg
Lindvaorg
Süväorg (Lindvaoru lisaorg)
Kähriorg (Lindvaoru lisaorg)
Mõtusmägi
Süväorg (sillakoht Vargatsihil)
 Heinamaad ja sood:
Kasprelakõ ~ Kasperelakõ (niit)
Kurõssuu (metsane soo)
Palandu (niit)
Verilätte niit
Küüinisuu (niit)
Maaniit
Vahtrõlaanõ hainamaa
Vinteriniit < pn
Proogats ~ Proogatsi niit
Lahaspoolõssuu (metsane soo)
Pudl'e (metsane soo, põhiosas juba väljaspool Treisi metsa)
 Muud nimega kohad:
Kirstkivi
Tedre küüni mast (metsaala, üldiselt ma mastinimesid³ ei küsinud)
Puusilla pääl (sillakoht)
Jahimaja ~ Jahiloss
Vargasild (endine sillakoht Mustjõel)
Krahvikraav (kuiv kraav mõisametsa ja talumaade piiril)

Kokku on selle kogumisega registreeritud 51 nimega kohta ja 55 erinevat nime (erinevaks lugesin teistsuguse põhimõtte alusel antud nime). Nime struktuuri- ja erineva häälduse variandid on loetud üheks nimeks. Kogumistihedus Treisi metsa alal (u 17 km²) oli 3 nimeobjekti ja 3,25 nime ruutkilomeetri kohta. See on küll ajaloolise Võrumaa keskmisest – 5,5 nimeobjekti ja 7 nime ruutkilomeetrile (Saar 2008: 66) – oluliselt madalam, aga metsaalade võrdluses pigem tipus. Samas on ka selge, et

³ Vt allpool: Jahimeeste kohanimed 2023. aastal.

potentsiaalselt parimal perioodil kohanime kogumiseks 20. sajandi alguses võis tegelik nimetihedus Treisi metsas olla ligikaudu poole suurem.⁴

Nimede kogumise ajal ei tehtud enam ühelgi Treisi metsa niidul heina. Seda, millised heinamaad olid võssa kasvanud ja milliseid oli veel 1980. aastatel niidetud, ma ei analüüsinud. Nagu näha, oli 1996–2003 tuntud heinamaanimedid palju hõredamalt kui 1929. aasta kaardil, selle metsapiirkonna 11 erinevast niidunimest kaardil oli kogumise ajal veel tuntud neli. Kuid siiski on samas piirkonnas tuntud veel üks niidunimi, mida 1929. aastal ega ka varem kaartidel ei leidu: *Proogats*. Proogatsi üks äär oli Villike talu maa, kuid suurem osa üpris korralikust Proogatsi niidust paiknes riigimetsamaal. Seetõttu polnud ilmselt põhjust nime 1929. aasta maakorralduslikule kaardile kirjutada. Võib olla kindel, et see arhailise ilmega nimi oli ka siis olemas ja kasutusel.

6. Jahimeeste kohanimed 2023. aastal

Kui 2022. aasta lõpus ilmnes, et rikkaliku kohanimistuga Treisi mets liidetakse lähitulevikus Kaitseväge Nursipalu harjutusvälja laiendusega, oli selge, et nimede kasutus ja tundmine tuleb fikseerida. Selleks otsustasin läbi viia kohanime korduskogumise. Mõttekas oli koguda varem spetsiifiliselt kogumata jahimeeste kohanimistut, sest ülejäänud kohalike elanike suhe peateedest kaugemal paikneva riigimetsaga on tänapäevaks jäänud peaaegu olematuks võrreldes 20. sajandi keskpaigaga. Juba 1999. aastal Laitikkala külas nimede oskamist uurides tegid Soome nimeuurijad kindlaks, et üldine külakogukonna nimeoskus on kadunud, kuid see on diferentseerunud elualade vahel: postitöötajad teavad talunimesid laial alal, ka noorema põlvkonna põlluharijad õpivad ära ja teavad põllunimesid, jahiharrastusega inimesed tunnevad kohanimesid metsas jne (Ainiala jt 2000: 335, 337, 351–352).

Võrumaa Jahimeeste Seltsi Sõmerpalu jahtkonna (arhailise terminiga *jahisektsiooni*) eeliseks nimetundmises on see, et ka pöördelistel aegadel on jäänud majandama täpselt sama jahipiirkonda, mis kujunes välja juba Nõukogude perioodil. Uusi liikmeid lisandub jahtkonda vähehaaval ja sageli on nad vanade jahimeeste järeltulijad. Põhimõtteliselt on Sõmerpalu jahisektsioon olnud järjepidev alates 1940. aastate lõpust, mõnes perekonnas isegi alates mõisametsade riigistamisest 1920. aastatel. Treisi

⁴ Nimetiheduse näitajate kohta Soomes vrd Kiviniemi 1990: 35.

mets on nende jahipiirkonna mitmetest aladest keskne, siin paikneb ka 1960. aasta lõpus ehitatud jahimaja. Sügisesel põdrajahi hooajal kord aastas oktoobris on tavaks korraldada nn perejaht, kuhu on oodatud just jahimeeste pereliikmed ja mille tähendus jahikultuuri tutvustamise suhtes on mingis mõttes võrreldav inglise rebasejahi kui kogukondliku suur-sündmusega (vt nt Marvin 2011: 50–58).

Ajujahis, mida peetakse klassikalisel kujul sügisel põtradele (kasutusel ka hirve-, metssea- ja hundijahil), on jahimeeste kohanime objektidena kõige tähtsamad sirgjoonelised objektid. Enamasti metsasihte mööda piiratud ala on *aju*, kohaliku terminiga *mast*, selle välispiirile paigutatakse kütiliin ja seda hakkavad kõrvuti läbi käima ajajad, kelle ülesanne on loomad liikvele ajada. Ohutuse nimel tohivad nähtud looma lasta vaid kütiliinis paiknejad ning seda ka ainult siis, kui loom on mastist välja jooksnud. Üht osa võimalikest mastidest Treisi metsas tähistatakse sihinimede abil sõnastatud kirjeldustega, aga osale on kujunenud pärisnimed.

Madalama taseme kohanimed võrreldes mastipiirideks olevate sihtide nimedega on kütiliini jahimeeste paiknemiskohad, aga samuti mastipiiri käänukohad. Muuhulgas kütiliini paiknemiskohtade nimesid esitab ja analüüsib nt Soome põdraküttide kohanimesid uurinud Vesa Holmi magistritöö (2012). Seda tüüpi väikseimate mõeldavate jahiga seotud kohtade nimesid minul eriti koguda ei õnnestunud, mõne üksiku erandiga (nt *Puusilla pääl*).

Rühm 4. Jahimeeste kohanimed Treisi metsast 2023. aasta välitöölt

Asustus:

Kaagu

Kurenurme

Treisi

Hõrimu / Allase < pn

Vooluveed:

Mustjõgi

Matu oja

Põdraoja

Ora oja / Maru oja

Vahtrõlaanõ kraav

Piirikraav / Pudl'e kraav

Ristisihid:

Raudtii siht / Baraki siht
Kolmõkõo siht / Solli tii / Servä tii
Kurõssuu siht
Turbaoru siht
Kirssi siht / Tammiku tee / Tammede man ~ Tammede all
Vana Piiritsiht / Ora tii
Lindvaoru siht / Lavva siht / Laulu siht
Verilätte siht
Mõtusmäe siht / Jahimaja siht ~ Jahilossi siht
Vargatsiht / Pärni siht
Maaniidü siht (niidunime järgi) / Lepplaanõ siht
Lahaspoolõtsiht ~ Laaspoolesiht / Allasõ siht
Kuusõtsiht

Pikisihid ja teed:

Päätsiht ~ Peasiht / Päätii
Alatii ~ Alumine tee ~ Alumise tee ring / Tammiku tee
Tupikutsiht
Hapsi siht ~ Apsi siht / Teise tiigi siht
Antsla tee ots

Orud ja mäed:

Turbaorg
Soolikuorg
Lindvaorg
Mõtusmägi

Heinamaad ja sood:

Kasprelakõ ~ Kasperelakõ
Kurõssuu ~ Kuresoo
Palandu

†*Küünisuu* (niit) († tähistab nime, mida veel mäletatakse, kuid enam ei kasutata)

†*Maaniit*
Proogats

Pudl'e (metsane soo, põhiosas juba väljaspool Treisi metsa)

Mastid (aju jaoks ümberpiiratud alad):

Kapsta mast (kunagise elaniku nimest saadud talunime järgi, talu am n Vilgu)

Siloaugualune
Tedre küüni mast
 †*Taimeaia mast*
Pilliroo mast
Surmamast
Vana Surmamast
Hõrimu ots / Allase paks (paks 'noor mets, mis ei paista läbi') /
Usti paks (eesnimest Ustav)
Pudl'e ots
 Muud nimega kohad:
Kirstkivi
Puusilla pääl (nimi on üle kandunud sihiristi, vanalt sillakohalt
 sadakond meetrit eemal)
Jahimaja ~ Jahiloss
Krahvikraav (kuiv kraav mõisametsa ja talumaade piiril)

Kui tähistusega † nimed maha arvata, siis on kokku 49 nimega kohta ja 69 iseseisvat nime nende kohtade jaoks.

7. Metsakohanime muutumine

Täpset muutumisstatistikat ei ole võimalik teha, sest 19. sajandi kaardid esitasid vaid valiku siis käibel olnud kohanimedest. 1815. ja 1876. aasta kaartide valikud täiendavad teineteist. Kogumine 1996–2003 jättis välja uurimata need nimed, mille objekte topograafilised kaardid (uuemad ja vanemad) maastikuobjektidena ei esita. 2023. aasta kogumine on olnud kõige põhjalikum, kuid ka siin on välitööpäevikust näha, et iga üksiku jahimehe, ka kõige paremate nimeteadmistega jahimehe tuntud kohanimede kooslus antud maa-alal on pisut erinev ja mitte keegi ei tunne kõiki kogutud nimesid.

Et kaardid 1815 ja 1876 esitavad eri liiki objektide nimesid, leidub sellest ajavahemikust vähe näiteid nimede muutumisest, selliseid nagu *Habsi Mets* > *Kuksi laan*. Tegelikult on siingi tegemist pigem kahe rööpse nimega sama koha jaoks. Vanem nimi Hapsi on säilinud kõrval, 1890. aasta kaardil niidunimes *Hapsi nied* (EAA.2469.1.740, 1 1) ja 1920. aastatel rajatud asundustalu nimes *Hapsi*. Võrdluses muu kirjaliku ja suulise nimekasutusega selgub ka tõsiasi, et *Kuksi laan* on tegelikult kirjaveaga nimekuju. Sama metsaosa maa on 20. sajandi alguses eraldatud

asundustaluks ametliku nimega Konksilaane. Mitte küll Vaabina vallas, aga ajalooliselt teise valda kuulunud Hānike külas on kogu Treisi metsa põhjaosa kutsutud Konksilaan (Vambola Raudsepp e-kirjas 29.01.2025). Hānike külas levinud arusaama järgi ulatub Konksilaan kaugemale lõunasse kui 1815. ja 1876. aasta kaardi nimeobjekt. Metsaosa nimi 19. sajandil sai olla Konksilaan, variandina ka Kunksilaan, aga mitte *Kuksilaan.

Huvitav on täheldada, et siht nimega (*H*)*apsi tsiht* ei ole suunaga Hapsi asundustalu poole, vaid kunagise Hapsi niidu idapoolse otsa poole, kadunud raudteeülesõidu ja täpselt 1815. aasta kaardi Hapsi metsa poole. Sellest võib järeldada, et metsasihile nime andnud rahvalik tunnetus toetus ikkagi varasemale teadmisele, milline koht on Hapsi. Nii Hapsi talunimi kui ka sihinimi on võrsnimed primaarse nime objektist tuntavalt eemal.

Üks kahtlemata juba 19. sajandil toimunud muutus on heinamaanime liigisõna asendumine: 1815 *Kaspri Niet* > 1890 *Kasperra lakke*, niidu asemel *lage* (EAA.2469.1.740, l 1). Teine oluline muutus on Varsakopli nime nihkumine, see nimi hakkas tähistama teist kohta. Sarnaseid näiteid nimeobjektide nihkumisest Saaremaal on toonud Alas (2024: 239). 20. sajandil on Varsakopli nimi üldse kadunud. Mõne muutuse puhul võiks arvata, et sellel kohal ei olnudki päris oma nime, aga kaarditegija on pidanud vajalikuks nimi leida. Selline on kaardinime muutus *Kur-rae Soo* > *Palland niedo allone soo*. 1815. aasta kaardi Kurõssuu nime kordamine kahes lähestikku kohas on pisut kahtlane, tegemist võib olla nime mõjuala laiendamisega. 1876 on kagupoolse soo koht nimetamisega täpselt määratletud: see soo, mis on Palandniidust ~ Palandust allpool. 20. sajandil hakati kohta määratlema sihiristile kõige lähemal paiknenud Tedre küüni kaudu.

Kahel kaardil kokku on Treisi metsa alal (u 17 km²) 29 erinevat kohanime ja 27 nimega kohta. Kokkuleppeliselt võiks neid pidada vanimaks kihistuseks, mille alusel saab statistiliselt kujutada nimede kadumist ja muutumist kogumisringide 1996–2003 ja 2023 materjalis. Metoodika pärineb Ainialalt (1997: 23–32, 95–98). Arvutuste aluse saamiseks koondasin kõik nimed Exceli tabelisse ja tegin märgitavaks viis kategooriat: säilinud, nimetuum säilinud, kadunud, asendunud, uus. Seda kõike sai märkida mitu korda, võrreldes ühe ja teise perioodiga.

Statistikasse ei kaasatud 1929. aasta kaardi nimesid. Sellel kaardil on metsaniitude nimede tihedus hästi suur, teisalt katavad need vaid ühe piirkonna Treisi metsa niitudest. Võiks arvata, et nii detailne teadmine

niidunimedest oli ka 20. sajandi alguses omane vaid metsa ääres elavatele põliselanikele oma lähikonna niitude kohta. Sama piirkonna, Udsali küla põliselanike intervjuueerimine 2003. aastal näitas, et ilma vana kaardinime ette ütle mata tuli jutuks ja õnnestus jäädvustada alla poole nendest niidunimedest. Samas teadsid need vanad metsamehed veel mõningaid niitude nimesid üle kogu Treisi metsa. Ainiala metoodika täpsel järgimisel tuleks kõiki nimetatud niidunimesid lugeda kadunud nimedeks, sest keelejuhid ainult meenutasid nimesid ja mingit kasutusotstarvet vanadel niitudel enam ei olnud. Kuid oluline on tähele panna, et osa niidunimedest oli siiski jätkuvalt vaja metsas orienteerumiseks, nende alusel oli tekkinud võrsnimesid metsasihtidele ja kraavidele.

Seades võrdluse 27 nimega kohta kahel 19. sajandi kaardil ja 51 nimega kohta välitöölt 1996–2003, oli säilinud nimesid (sama koht, sama nimi) üheksa. See on üks kolmandik (33%). Veel kolmes nimes oli toimunud struktuurimuutus: *Põdrahavva oja* > *Põdraoja*, *Kaspre niit* > *Kasprelakõ*, *Palandniit* > *Palandu*. Seda tüüpi muutustega Saaremaa Põide nimedest, kus nimeobjekt on aja jooksul mõõdukalt teisenenud, nime atribuutosa on säilinud ja determinant (liigisõna) on vahetunud või osaliselt vahetunud, on toonud häid näiteid ka Alas (2012: 370).

Kui nüüd sooritada tagasisivaatav loendus – mitu 51 nimega koha 55 nimest sisaldab endas nimetuuma⁵ kahe vana kaardi 27 nimega koha 29 nimest –, siis on pärandumine hoopis parem. Selliseid nimesid on 24 ehk 44% kõigist kasutusel olnud nimedest. Siin peitubki peapõhjus, miks Treisi metsa nimed 1996–2003 tunduvad olevat põhiosas säilinud – see on hea näide konservatiivsest nimetraditsioonist. Kuigi nimesid oli nüüd võrreldes vanade kaartide nimedega peaaegu poole rohkem, oli vanast traditsioonist pärinevaid nimesid ikka sama tihedalt. Kuigi maastik ja maakasutus oli muutunud, oli kunagiste kõige tähtsamate, kaardile jõudnud kohanimeobjektide nimesid palju kasutatud uute nimede moodustamiseks.

Jahimeestelt 2023. aastal kogutud nimevara juures on näitajad muutunud. Säilinud vanu nimesid (sama koht, sama nimi) on kuus (22%), sest *Kährriorg*, heinamaanimed *Küünisuu* ja *Maaniit* ei leia enam kasutust, kuigi kõiki kolme nime suudeti veel meenutada.

2023. aastal jahimeestelt kogutud materjal on mahukam kui 1996–2003 materjal: 49 nimega kohta ja 69 nime, rööpnimesid on palju rohkem. Nendest 69 nimest 22 (32%) sisaldab nimetuuma 19. sajandi kaartidel

⁵ Eristav osa pärisnimes, tavaliselt kaheosalise kohanime atribuutosa.

leiduvate nimede alusel. Uusi nimesid tekib kogu aeg juurde, kuid vähemalt esialgu ei tõrju need veel enda kõrvalt välja vanimate nimede alusel tekkinud sekundaarseid nimesid.

Kui võrrelda omavahel kaht kogumisvoorut 1996–2003 ja 2023, siis varasema kogumise 55 eraldi nimest oli 2023. aastal säilinud 41 (74%). 51-st varem olnud nimeobjektist oli jätkuvalt nimega tähistatud 40 (78%). Kadunud oli vajadus nimetada üht asundustalu (varasem metsaala nimi), kolme orgu, viit metsaheinamaad, üht sood ja üht sillakohta.

Muidugi pole päris õige öelda, et kahe kogumise vahele jäänud ainult 20 aastaga kadus peaaegu veerand Treisi metsa vanadest kohanimedest. Ajavahe on tegelikult pikem, 50–60 aastat, sest 1996 ja 2003 küsitleti väga vanu inimesi ja mindi nendega meenutustes tagasi aega 1940. kuni 1980. aastateni.

8. Uute nimede tekkimise ja vanade kasutusest kõrvale jäämise mustreid

Nimede kadumine olukorras, kui nimeobjektid kaovad või kui neid enam ei kasutata, on enesestmõistetav (Ainiala 1997: 205–209). See on tüüpiline juhtum väikeste metsaheinamaade puhul. Kuid nimed võivad asenduda ka siis, kui kohad püsivad ja nendest on jätkuvalt vaja rääkida. Uue rööpse nime teke muutub tõenäolisemaks, kui vana nimi on teatud mõttes täiesti arbitraarne, seda seob nimetatava kohaga ainult traditsioon, mida kõik nime abil suhtlejad tunnevad. Kui kommunikatsiooni algataja ei saa piisavalt tagasisidet, vastaspool tundub olevat kogenematu ja olukord pingeline, võib ta proovida öelda teisiti – kirjeldavalt, läbipaistvalt, nii et uues nimetamispõhimõttes on kätketud midagi, mida vastaspool kindlasti teab või on näinud.

Treisi metsa kohanimistust saavad uued nimed alguse peamiselt kahest nimeandmis põhimõttest: 1) sekundaarsed nimed teedale ja sihtidele metsaäärsete elanike järgi, 2) koha peal nähtav. Esimese põhimõtte järgi nimetatakse sihte ka mujal Lõuna-Eesti metsades sageli, seda on tehtud juba ajast, kui metsasihid mõisametsadesse tekkisid. 20. sajandi keskel olid atributideks talude nimed metsa ääres, nüüd elanike perekonnanimed ehk uued kõnekeelsed talunimed. Kui elanik vahetub, tekib alus ka läbipaistva nime muutumiseks, kuid sellega ei kiirustata, sest vanema nime kasutamine on prestiižne, see vihjab otseselt nimekasutaja staažile jahimeeste

hulgas. Näiteid: *Kolmõkõo tsiht* > *Solli tii* ~ *Solli tee* > *Servä tii* ~ *Serva tee* (Soll oli varasem elanik, Serv tuli hiljem); *Vargatsiht* > *Pärni tsiht* (Pärni kui hellitusvorm eesnimest Bernhard). Perekonnanimest pärinev nimi võib tulla talunimel põhineva kõrvale, nt vanem nimi *Hõrimu ots* ja uuem *Allase alune mast* (kahe erineva ulatusega masti nimed Hõrimu talu lähedal).

Mõne vana sihinime puhul võib täpselt samasugune nimeandmis-põhimõte olla ununenud. Nt metsa kõige edelapoolsem ristisiht *Kuusõtsiht* tundub sisaldavat lihtsalt puunimetust, aga uurijat häirib see, et sõnale *kuus* 'kuusk' pole täiendavat atribuuti lisatud. Milleks siis üldse selline nimi, kui kuusk on Treisi metsa kõige harilikum puuliik? Parem seletus sihinime tekkimisele on see, et sihi otsast üle Mustjõe minnes sattuti Tsooru mõisa Kannusuule ja sealt mööda kraaviääri liikudes *Kuusõkülä* ning *Kuusõsuu* nimega kohtadesse.

Teine põhimõte „koha peal nähtav“ on tekitanud sihinimele *Mõtusmäe tsiht* uue rööpnime *Jahimaja (t)siht*. Uus nimi *Tammede man*, kus sihitee algusesse on istutatud tammeallee, on väga palju piltlikum kui vana nimi *Kirssi tsiht* ~ *Kirsi siht*. Vanem nimi tuleb Kirssi kõrtsi (kaardil 1876 *Kiers*) heinamaa asukohast, kuhu seda sihti mööda vanasti sai.

Jahimeestele sobivad hästi nimed, kus nimes mainitud enam kohapeal näha ei ole, aga keegi seltskonnas on seda siiski veel näinud. Võiks oletada, et noorematel jahimeestel aitavad sellist kohta meelde jätta hoopis mingid muud tunnused, aga õppimist hõlbustab nime kohta kõneldud lugu, mis muudab tähelepanelikuks. Nii kasutatakse meelsasti nimesid *Kolmõkõo tsiht* ja *Tedre küüni mast*, kuigi kolm kaska kadusid sihiristist juba umbes 50 aastat tagasi ja kokkuvarisenud küüni polnud enam näha ka vähemalt 40 aastat tagasi.

Üks uus nimi, mis esialgu anti kohapeal näha oleva järgi, tekitab jahimeestes lahkarmumusi. See on *Lavva tsiht*. Millalgi 1980. aastatel oli sihi lõpus lank, kus puud olid maha lõigatud, aga soise maa ja sula talve tõttu ei saanud palke välja vedada. Siis oli sihitee mülgastiku täiteks hakatud Võrust vedama saeveski lauaselgi ja pinde, nende otsalõppemise järel isegi praaklaudu. Lauapraht sihiteel jäi nähtavale aastateks, kuid muidugi ei näe seda enam praegu.

Vana nimi om Lindvaoru tsiht, a N. N. pandsõ seo nime [Lavva tsiht] ja nii tä külge jäigi. Ega meheq ei olõq rahul seo nimega. (ÜV1963)

Mi mõtli, et annami seolõ tsihile tõsõ nime, mi tapõtu sõbra Lauu Tarmo järgi. Nüüd omgi uus nimi kokku lepit: Lauu tsiht. Lindvaoru tsiht om kah iks olõman, sama tsiht mäelpuul, kos om Lindvaorg. (TK1965)

Juhtum, et jahimeestel tuleb mõte anda kohale metsas ehtne pühendusnimi, on äärmiselt haruldane, võimalik, et isegi unikaalne. Samas näitab see, et Sõmerpalu jahimehed hoolivad päriselt oma kohanimepärandist ja on valmis seda aktiivselt kujundama. Pärast jahikaaslase õnnetut hukkumist kaitsepolitsei teenistusülesande täitmisel kogunesid jahtkonna liikmed selle sihi otsas, mille varasem nimi oli hukunu perekonnanimega sarnane. Õeldi lühikesi järelehüüdeid ja lasti jahipüssidest saluuti kaaslase mälestuseks ja uue nime sissepühitsemiseks.

Uute sihinimede tekkimine võib olla tulnud ka vajadusest kohti täpselt nimetada. Veel 1960. aastateni oli Treisi metsas mitu käänulist teed ja taliteed ning ristisihte oli loomulik nimetada täspikkuses, metsa äärest vaadates. Tänapäevane mööda pikisihti rajatud peatee on toonud orienteerumise telje metsa keskele. Nii hakkavad suunad jagunema: *Servä tii* ülespoole, *Kolmõkõo tsiht* allapoole; *Pärni tsiht* ülespoole, *Vargatsiht* allapoole jne.

Sõmerpalu jahimeeste arusaam, et Treisis on väga vanad kohanimed, toetub paljuski võrdlusele jahipiirkonna teiste kohtade nimedega. Näiteks naaberalal mastinimed *Üheksa põdra mast* ja *Juubelimast* on mõlemad tekkinud nimeandmispõhimõtte „sündmus“ järgi. Kui esimene on sisult läbipaistev – masti ajamisel tuli korraga üheksa põtra välja –, siis teise puhul räägitakse, et nime tekkimise põhjustanud jaht aastakümneid tagasi oli mingis seoses kellegi juubeli ja alkoholiga, aga kelle juubel see oli ja mis jahil juhtus, seda enam ei mäletata. Sarnase seosega jahil juhtunud asjadest on Treisi mastinimedest *Surmamast*. Esialgse nime *Surmamast* (praegu *Vana Surmamast*) tekkimise taustal oli tajumine, et see on üks hea õnnega koht, alati kui see mast ümber piirati ja aeti, siis ka jahisaaki saadi.

Keelejuhtide arusaam, et nimed tõepoolest muutuvad ja kaovad, hakkas selgemalt väljenduma siis, kui intervjuu oli pikemat aega kestnud.

Ja nüüd mul tuleb meelde, et Turbaoru ja Kirssi vahel kutsuti Taimeaia mast. Et sääl on taimeaed olnud. Seda mulle isa on rääkinud, aga kui jaht on, ei ole ma seda nime kuulnud, et keegi ütleks, mitte kunagi. (KS 1979)

Baraki tsiht om vana nimi, om alati olnu. Võib-olla mõni ütles [ütleb] kah, et Raudtii tsiht. Aga nigu ma inne kõnõli – edimädse ilmasõa

aigu olõvat sää̃l barakk olnu, saksa sõavangi teiväq mõtsa veduriküttes.
(ÜV1963)

Staažikamad jahimehed on olnud tunnistajaks ka nimega tähistatud koha nihkumisele. Algupärane *Puusilla pääl* oligi sillakoht. Pärast seda kui rajati uus tee märkamatute truupidega, on nimi nihkunud sihtristile algupärasest kohast sada meetrit eemale.

Ka nime tekkeseletuste osas ei olda alati ühel meelel. *Tammiku tee* olevat nimi, mis anti riigimetsa ametniku Tammiku järgi, kes selle tee 1980.–1990. aastatel kavandas. Samas, kuna tee kõige varem valminud algusotsa kõrvale on istutatud tammeallee, on jahimeestel enamasti tekkinud just selline seos, et Tammiku tee lihtsalt algab kohast nimega *Tammede man*.

9. Kokkuvõte

Ühe väikese, aga rikkaliku toponüümikaga Võrumaa metsaala kohanime arengut ja muutumist vaadeldes on autoril õnnestunud sama ala kohanimesid koguda kahel korral: 1996–2003 eakate, ainult võru keelt kõnelevate keelejuhtide käest, ja 2023 Sõmerpalu jahtkonna jahimeeste käest. Viimasel korral tuli eraldi tähelepanu pöörata spetsiifilistele, ainult jahimeeste omavahelises suhtluses kasutatavatele kohanimedele.

Suulise pruugi kohanime keelsus on muutumas. 1996–2003 oli kõigi eakate keelejuhtide keeleks võru keel, 2023. aasta välitöö ajal vaheldus informantide keel järjekindlast võrukeelsusest järjekindla eesti ühiskeelee kasutusele kõige noorematel jahimeestel. Ootuspäraselt on sellel eesti ühiskeelet piirkondlikke erijooni, näiteks kasutatakse ajukahil piiratava metsaala jaoks ikka terminit *mast*, mitte *aju*.

Nimede muutumise teemale ajalise sügavuse andmiseks oli eesmärgiks tutvuda kõigi saada olevate ajalooliste kaartidega. Uuritud on ka metsa enda erinevaid nimesid ja praegu kõige tuntuma nime *Treisi mets* tekkimise asjaolusid.

Selgus, et ajaloolistel kaartidel leiduvad nimed peegeldavad peamiselt oma ajastu majanduslikke rõhuasetusi. 1815. aasta Vaabina mõisa kaardil on hoolikalt kirja pandud vooluvete ja viljeluste (heinamaade) nimesid, nagu see oli üldjoontes omane ka varasemale, 18. sajandi traditsioonile. 1876. aasta mõisa metsakaardil on juba näha eesmärk majandada mõisa

metsa peamiselt puidu saamiseks. Vastavalt on nimedega tähistatud metsaalad.

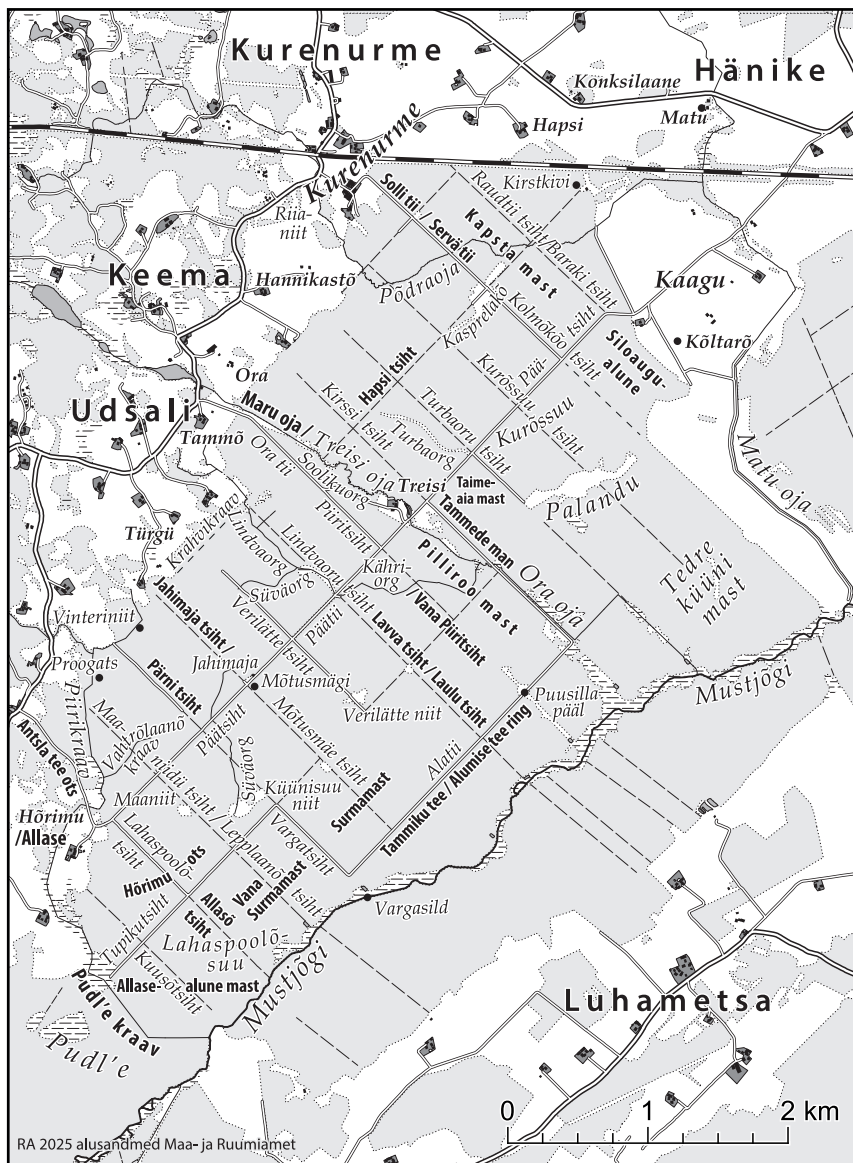
Nii 20. sajandi talupoegliku metsakohanimistu kui ka 21. sajandi jahimeeste kohanimistu eripäraks uurimisaluses metsas on olnud kõige põlisemate kohanimed elementide jätkuv kasutamine uutes nimedes, seda peamiselt võrsnimesid moodustades, nt *Turbaorg* > *Turbaoru tsiht*, elliptiliselt, nt *Lahaspoolõsuu* > niit *Lahaspuul* või kombineeritult: *Lahaspoolõ tsiht*.

Kahe vanema mõisakaardi nimedest oli välitöö 1996–2003 ajal muutumatult kasutuses (säilinud) üks kolmandik (33%). Kuid nimesid, mis sisaldasid elemente vanadest kaardinimedest, oli umbes sama palju nagu varem, nüüdsest mitmekordistunud nimede koguhulgast oli neid 44%. 2023. aasta välitöö ajal oli muutumatult säilinud nimesid 22%. Kogutud 69 nimest 32% sisaldasid elemente vanadest kaardinimedest.

Muutus kogumiskordade 1996–2003 ja 2023 võrdluses väljendus selles, et varasema kogumise nimedest oli säilinud 74%. Objektidest metsas, mida varem nimega tähistati, oli jätkuvalt nimega tähistatud 78%.

Uute, lisandunud kohanimedeh puhul on kasutatud peamiselt kaht nimeandmispõhimõtet: orientiir metsaäärse talu mitteametliku nime (elaniku nime) abil ja nime loomine kohapeal näha oleva alusel. Just viimase põhimõtte järgi tekkinud nimed on ka jahtkonna noorimate liikmete meelest kõige lihtsamini õpitavad. Siiski pööravad jahimehed selle nimeandmispõhimõtte rakendamisel pilgu minevikku – nime andnud objekt võis viimati näha olla mitukümmend aastat tagasi, aga selle järgi tekkinud nimi on kasutusel ja olukord nõuab nooremalt pingutust, et nimi ära õppida.

Ootuspäraselt tekib jahimeestel uusi kohanimesid ka selles kohas mingi sündmuse toimumise alusel. Üldse on nimevajadus jahi korraldamise suhtluses jätkuvalt suur. Varem enamasti ühe nimega ristsihtidel metsas on nüüd rööpseid nimesid, mis mõnikord kehtivad vaid eraldi alumisele või ülemisele sihipoolele. Vanemad jahimehed tajuvad küllalt hästi, et metsakohanimed muutuvad aja jooksul ja et nad mäletavad ka nimesid, mis praktilises kasutuses on juba hääbunud.

Kirjade
seletus

Mõtusmägi
Allasealune mast

— välitööl 1996–2003 kogutud nimed
— 2023. a välitöö tulemusena
lisandunud nimed

Kaart 2. Kaardi autor Raivo Aunap

Lühendid

am n – ametlik nimi; f – fond; l – leht; m – mapp; pn – perekonnanimi; sks – saksa keel; vro – võru keel.

Kirjandus

- Ainiala, Terhi 1997.** Muutuva paikanimistõ. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ainiala, Terhi, Johanna Komppa, Kaija Mallat, Ritva Liisa Pitkänen 2000.** Paikanimien käyttö ja osaaminen – nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa. – Virittäjä 3, 330–354.
- Alas, Marit 2008.** Kohanimede muutumine Põide vallas Saaremaal. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool, eesti keele ja kultuuri instituut. Käsikiri.
- Alas, Marit 2012.** Põide valla kohanimede muutumine. – Keel ja Kirjandus 5, 360–372.
- Alas, Marit 2015.** An overview of the place name systems of two coastal areas in Estonia. – Name and Naming. Ed. by Oliviu Felecan. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics “Name and Naming” Conventional / Unconventional in Onomastics. Cluj–Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 415–427.
- Alas, Marit 2016.** The Changes in Place Names on the Northern Coast of Estonia. – Names and Their Environment. Ed. By Carole Hough, Daria Izdebska. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences Glasgow, 25–29 August 2014. Glasgow: University of Glasgow, 51–58.
- Alas, Marit 2024.** (In)correctness in place names: Change and preservation of Estonian place names. – Proceedings of the Sixth international Conference on Onomastics “Name and Naming”. (In)correctness on onomastics. Baia Mare, September 5–7, 2023. Ed. by Oliviu Felecan, Alina Bughieșiu. Cluj–Napoca: MEGA, 233–243.
- Faster, Mariko 2005.** Võru- ja Setumaa kohanimede determinandid. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, Eesti keele ajaloo ja murrete õppetool. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/374318db-f79e-455b-9788-b6cea1e77b00/content> (27.01.2025).
- Faster, Mariko 2018.** Etunimed ja teised Hargla hüdronüümid. – Emakeele Seltsi aastaraamat 63 (2017). Peatoim. Mati Ereht. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 31–76.
- Faster, Mariko 2020.** Hargla kihelkonna vetenimed Eesti-Läti piirilal. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 47.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Holm, Vesa 2012.** Hirvenmetsästäjien epävirallista paikanimistöä. Pro gradu. Manuskript. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/37924/URN%3aNB%3afi%3ajyu-201205301760.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (27.01.2025).

- Kiviniemi, Eero 1990.** Perustietoa paikannimistä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KN = Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek.** <https://arhiiv.eki.ee/kohanimed/> (27.01.2025).
- Laansalu, Tiina 2018.** Nimesiire ja selle käsitus Eesti toponomastikas. – Keel ja Kirjandus 10, 747–763.
- Marvin, Garry 2011.** An anthropological examination of hunting. – A Cultural History of Animals in the Modern Age. Ed. by Randy Malamud. Oxford, New York: Berg, 49–66.
- Saar, Evar 2008.** Võrumaa kohanime analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 22.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Saar, Evar 2011.** Ruumisuhtesõnad Lõuna-Eesti kohanimes. – Ruum, kotus ja kotussõnimeq. (= Võro Instituudi toimondusõq 25.) Võro: Võro Instituut, 11–31.
- Saarikivi, Janne 2006.** Substrata Uralica. Studies on Finno-Ugric substrate in northern Russian dialects. Dissertation at the University of Helsinki. Tartu: Tartu University Press.
- Vaba, Lembit 1997.** Uurimusi läti-estl keelesuhetest. Tallinn, Tampere.
- Vaba, Lembit 2023.** (Raie)lank peegeldab aega ja selle lugu. – Keel ja Kirjandus 6, 605–611.

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv (RA)

- EAA.1270.1.846 – Urvaske koguduse personaalraamat, Vaabina ja Restu-Visela, 1851–1905.
- EAA.1270.1.870 – Urvaske koguduse personaalraamat, Vaabina, 1906–1940.
- EAA.2072.9.729, 1 1 – Generalkarte von dem im Werroschen Kreise und Anzenschen Kirchspiele belegen Gute Uelzen, 1907.
- EAA.2072.9.730, 1 1 – Wald Charte des Privtgutes Uelzen, 1876.
- EAA.2469.1.740, 1 1 – Charte von dem im Livländischen Gouvernement Dorpat-Werroschen Kreise und Anzenschen Kirchspiele belegen priv. Gute Uelzen, 1890.
- EAA.3336.1.37 – Vaabina vallavalitsus, Valla nimejuhataja, 1902–1910.
- EAA.3379.1.1 – Vaabina vallakohus, Protokollid, 1883–1886.
- EAA.3724.4.1975k, 1 1 – Võru maakonnas oleva Vaabina mõisa plaan, 1929.
- ERA.T-3.24.1824, 1 43 – Sõmmerpalu metskond, kaart, u 1921.
- LVVA.6828.4.466, 1 1 foolio III – Charte von dem privaten Gute Uelzen im Dörptschen Kreise und Antzenschen Kirchspiel, 1815.

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKLA)

- EKLA, f 199, m 30, 1 51 – Urvaske khk, Keema k, Hannikastõ t – A. Laurson < Karl Rehkli, 73 a (1927).

Place-name changes and hunters' place names in the Treisi forest of Võru County

EVAR SAAR

The article examines the development and changes in the place names of a compact forest area in Võrumaa. The author collected nature and field names in the neighbouring area in the 1990s (1996 and 2003) and names of forest places from members of Sõmerpalu hunting section in 2023. In the latter case, special attention was paid to specific toponymy used mostly by hunters.

To give the subject of name changes more temporal depth, the aim was to study all available historical maps. The names on the maps reflect mainly the economic emphases of their era. On the 1815 map of Vaabina Manor, the names of the streams and meadows are carefully recorded, as was generally typical in the earlier, 18th century, tradition. The forest map of 1876 already shows the aim to manage the manor forest mainly for timber. Consequently, the forest areas on the map are named often. A particularly rich assortment of meadow names in one corner of the forest is recorded on a 1929 map which already deals with recording the ownership situation after the land reform of the Republic of Estonia.

Both 20th-century peasant forest toponymy and 21st-century hunter toponymy have preserved elements of older names. A new generic was added often, e.g. *Turbaorg* 'peat valley' > *Turbaoru tsiht* 'peat valley aisle'. Elliptical transfer is variable, e.g. *Lahaspoolõsuu* '(carpenter's) split blank moor' > meadow *Lahaspuul* 'split blank', aisle *Lahaspoolõ tsiht* 'split blank aisle'.

One third (33%) of the names on the two oldest manor maps were still in use during the 1996–2003 fieldwork. However, the percentage of names that contained elements from older names was 44%. At the time of the 2023 fieldwork, 22% of the old map names were still in use. Of the 69 names collected, 32% contained elements of the old map names. The change between the 1996–2003 and 2023 collections was reflected in the fact that 74% of the names from the earlier collection had survived.

For the new place names, mainly two naming principles have been used: orientation by the informal name of a farm near the forest and naming based on what can be seen on the place.

In general, the need for names in hunting management communication remains high. Older hunters are reasonably aware that names in forest change over time and that they also remember names that have been forgotten in practical use.

Keywords: hunters' place names, place name changes, microtoponyms, names of the natural features, honyms, agronyms, naming principles

Evar Saar
Võru Instituut
Tartu 48
65609 Võru
evar.saar@wi.ee